

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»
Кафедра іноземних мов

Інститут вищої освіти НАПН України
Київський університет імені Бориса Грінченка
Донбаський державний педагогічний університет
Українська асоціація когнітивної лінгвістики і поетики
Всеукраїнська асоціація з мовного тестування та оцінювання

ЯКІСНА МОВНА ОСВІТА
У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ:
ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

*Матеріали I Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(Суми, 23–24 листопада 2017 року)*

Суми
Сумський державний університет
2017

Некряч Т.Є.

Київський національний лінгвістичний університет

КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДНИК ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

«Переклад – це перехід не стільки від мови мови, скільки від культури до культури». Ці слова відомого перекладознавця Андре Лефевра широко цитуються, проте глибокого розуміння саме культуральних чинників для створення повноцінного перекладу художнього твору у вітчизняному перекладознавстві на сучасному етапі не простежується, так само, як і не надається належної уваги вибудові міцного ерудиційного підмурку в процесі підготовки майбутніх перекладачів. Аргументи на кшталт «Художній переклад – товар одиничний, а ми масово готуємо фахівців з галузевого перекладу» належать до розряду слабких аргументів і не витримують критики. Адже не готують у медичних інститутах спеціалістів з лікування лівої ноги, верхніх зубів чи правого ока: медик мусить мати чітке, повне і системне уявлення про людський організм. Таке саме системне бачення проблем перекладу в цілому – лінгвістичних, стилістичних, когнітивних і культуральних – слід передусім випрацьовувати у процесі професійного вишколу перекладачів і знайомити їх з можливими шляхами подолання цих проблем. Галузевий переклад – науково-технічний, юридичний, дипломатичний, економічний, військовий тощо вимагає знання відповідної термінології і усталених структурних моделей, які можна вивчити протягом відносно короткого часу роботи у тій або іншій сфері. Відомо, що комп'ютерні програми перекладу таких жорстко структурованих текстів вже здатні створювати доволі доладні відповідники, тож можна припустити, що з часом потреба у галузевих перекладачах зникне чи зведеться до простого редагування. Не так з творами художніми. Вони самою своєю природою опираються стандартизації, а відтак і клішованому перекладу, оскільки кожний автор плекає мрію написати твір, подібного якому в світовій літературі ще не існувало. Звідси пошук унікальних виражальних засобів, експерименти з літературною формою, жанрові зсуви, шліфування ідіостилю. Зрозуміло, що створити комп'ютерну програму, яка могла б передбачати і відтворювати усі індивідуально-авторські примхи, практично неможливо, принаймні, у близькому

майбутньому. Перекладачів потрібно готувати всебічно й повно: якщо людина розуміє, як можна впоратися з винятковими текстовими труднощами, якщо вона володіє усім перекладацьким інструментарієм, якщо вона навчена враховувати, окрім *тексту*, ще й *підтекст* (елемент імпліцитної текстової структури, який утворює додатковий зміст і смисли в цілісній структурі художнього твору), *контекст* (культурну традицію, до якої належить автор як представник конкретної епохи і конкретного соціуму), і *затекст* (позамовну реальність, вигадану або дійсну, яка постає у оригінальному тексті), то така людина може стати універсальним фахівцем, якому до снаги будь-які тексти, включаючи й вузько-галузеві.

Переклад передбачає не лише добре володіння щонайменше двома мовами, з усім їхнім лексико-стилістичним багатством, не лише досконале знання перекладацьких стратегій і тактик, він також потребує усвідомлення тих глибинних соціально-історичних і етнокультурних факторів, які у сукупності складаються у визначний художній твір – поетичний, прозаїчний чи драматичний. Справді фаховий перекладач – це насамперед потужний філолог, який спирається на надійну лінгвістичну і літературознавчу основу і достеменно знає перекладацьку методологію (не плутати з теорією перекладу!). Проте без ґрунтового опанування культури в найширшому сенсі про фахову компетентність перекладача годі й говорити.

Переклад зумовлюється метою, якій він призначений служити, і ця мета визначається у потенційній цільовій системі. Перекладачі діють передусім в інтересах культури, для якої перекладають, а не в інтересах тексту-джерела чи, тим паче, культури-джерела [див.1: 18-19]. Під культурою розуміється цілий соціальний контекст, задіяний у перекладі, разом з нормами, конвенціями, ідеологією та цінностями суспільства, чи цільової системи.

У вітчизняному художньому перекладі, на відміну від західного, культурний аспект майже завжди, принаймні, до останнього часу, отримував належну увагу, оскільки роль перекладів світової класики в становленні й розвитку української мови, культури й нації гостро відчувалася видатними перекладачами і перекладознавцями – Іваном Франком, Миколою Зеровим, Максимом Рильським, Григорієм Кочуром, Миколою Лукашем та ін. В силу історичних обставин український художній переклад, на відміну від перекладу в літературах, які розвивалися безперешкодно й існуванню яких ніщо

не загрожувало, від самого початку був змушений обґрунтовувати свою свою потрібність і культурну вагомість.

Існує нагальна потреба переформатувати систему вишколу перекладачів в Україні, зокрема, відійти від примітивних, вузько-галузових підходів. Адже переклад не просто замінює один код іншим, а радше «розробляє стратегії, за допомогою яких тексти з однієї культури можуть проникати в текстуальну і концептуальну мережу іншої культури і функціонувати в цій іншій культурі» [2, 5].

Цілком зрозуміло, що самотужки виправити ситуацію, що склалася, не вдасться, тут потрібен цілий комплекс заходів, вироблений після чіткого усвідомлення важливості проблеми, хоча я зовсім не відхиляю корисності максимальних індивідуальних зусиль, і кредо *cultivate your own garden* (плекай свій власний сад) мені надзвичайно близьке. Проте без спільних зусиль усього громадянського суспільства, спрямованих на вироблення нової, якісної системи цінностей, у якій належна роль відводиться інтелектуальності і загальній культурі, нам просто загрожує самознищення.

На мою думку, з першокурсниками, як філологами, так і перекладачами необхідно одразу ж після вручення студентських квитків проводити серйозну професійну орієнтацію і потурбуватися, щоб проводили її не байдужі й випадкові у професії люди, а справжні фахівці з багатим викладацьким і перекладацьким досвідом. І на таких зустрічах треба розповідати про славні сторінки історії навчального закладу, до якого вступили студенти, показати, скільки невирішених питань є у теорії і практиці перекладу, наголосити, що розподіляти перекладачів «по рангах» можна лише за критерієм якості перекладу, а не його видів. Філологам варто заздалегідь пояснити, що вивчення перекладу неодмінно розширить діапазон їхніх професійних знань і навичок. Студентам, які поки що мають дуже приблизне уявлення про обрану спеціальність, необхідно правильно окреслити усі її нюанси і розставити вірні акценти. Після такої «увертюри» на початку навчань багатьох непорозумінь, розчарувань і проблем можна буде уникнути без завдання моральної шкоди юним душам.

А далі необхідно крок за кроком вести студентів до усвідомлення, що у будь-якому виді перекладацької діяльності важливою запорукою успіху є індивідуальний культурний підмуток. Тому необхідно постійно, безупинно і наполегливо нарощувати знання в усіх сферах людської діяльності. Перекладач – професія

залежна, і нам рідко доводиться вибирати, що саме перекладати, тому ми мусимо бути готовими до будь-якої проблеми, щоб не зганьбити честі свого фаху.

На превеликий жаль, поняття «цехової гідності» мало кого бентежить. Викарбовування цієї моральної категорії також мусило б стати одним із завдань викладачів вишів. В іншому разі будь-яка діяльність обертається на халтуру. А халтура у перекладі неминуче призводить до прикрих, а то й ганебних помилок, які нівечать нашу мову і культуру. Утім, чимало перекладів, зроблених не комп'ютером, а людьми, наводять на песимістичні роздуми. Йдеться не про дрібні лексичні і стилістичні прорахунки, від яких не застрахований жоден перекладач художньої літератури: віддаючи багато сил і часу пошуку відповідностей для складних мовних викликів, можна не помітити зовсім просту річ, яка могла б додати блиску перекладеній фразі. Ні, маються на увазі помилки смислові, уникнути яких допомогла б елементарна сумлінність. Скільки уже говорилося і писалося про «хибних друзів перекладача»! Здавалося б, і малій дитині відомо, що в англійській мові *complexion* це зовсім не *комплексія*, *decade* – не *декада*, а *actual* – не *актуальний*. І тим не менше помилки такого плану і досі виникають у різних текстах. Ось фрагмент з російського перекладу роману А.Крісті «Таємниця замку Чимніз». Молода аристократка збирається на вікенд до замиського будинку своїх великосвітських друзів і наказує покоївці: «*Идите наверх и уложите мои вещи для поездки в Чимниз, если вы еще не приготовили их. Новое вечернее платье, и белое с кремовым, и... да, и черное вельветовое – черный вельвет необыкновенно политичен, верно?*

– *Мадам восхитительно выглядит в сатине, – предложила Элиза, к которой постепенно возвращались ее профессиональные привычки.*» [3, 435. Підкреслено мною. – Т.Н.]. Не торкаючись загальної недбалості перекладеного уривку, зупинімось на смислових помилках. Чому перекладачів не вразила очевидна невідповідність ситуації і мовного вираження? Що це за *вельветові* і *сатинові* сукні, якими вродлива Вірджинія збирається зваблювати лондонський вищий світ? Хіба замок Чимніз – це сирітський притулок? Кому не відомо, що *velvet* англійською означає *оксамит*, а *satin* – *атлас*? В оповіданні Ф.С.Фіцджеральда «*Back to Babylon*», йдеться про те, як героїня смертельно застудилася після балу, бо чоловік не відкрив їй двері їхньої оселі, і вона провела ніч під дощем у самих *satin slippers*. Студенти спитали, чому багата красуня була на

балі у *сатинових капцях*. Вони отримали пояснення, що за виникнення смислової невідповідності, навіть при розумінні значень окремих слів, завжди слід насамперед звертатися до словника у пошуках слухних значень, і якби вони це зробили, то довідалися б, що *satin slippers* означає *атласні бальні черевички*, і ситуація повністю прояснилася б. Тут цікаво інше: перекладачі-початківці, хоча й полінилися подивитися у словник, бодай відчули некогерентність свого тлумачення, а зрілі знавці своєї справи (принаймні, такими вони мусять бути) обрали шлях найменшого опору, якщо не просто цинічно посміялися зі своїх читачів. Виникає питання і до редактора видавництва...

Іноді можна почути, що детектив, мовляв, жанр низький, і вимоги до нього знижені. Це хибна думка. Для перекладачів не мусить існувати текстів першого і другого сорту. Треба поважати свою власну справу. Вир халтури затягує. Переклад художніх творів вимагає дуже високих фахових стандартів: необхідно безнастанно працювати над мовою, рідною і іноземною, розширювати культурний виднокруг, поглиблювати ерудицію (щоб не перетворювався у перекладі *Вільгельм Насауський* на прізвисько *Мовчазний* на *Гійома де Насо* на прізвисько *Тасітюрн*, а *георгіанський* стиль в архітектурі Англії на *грузинський*), шліфувати стилістичну майстерність (щоб не породжувати такі кошмарні фрази, як «*Уши девушки покрывали густые черные волосы*»).

Як бачимо, відсутність загальної і фахової культури різко знижує рівень перекладів, а відтак і рівень рідної мови та її носіїв. Ще трохи – і ситуація зайде у глухий кут. Далі зволікати неможливо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Toury G. A Rationale for Descriptive Translation Studies // The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation [ed. Th.Hermans]. – L.: Crown Helm; N.-Y.: St. Martin, 1985.
2. Bassnett S., Lefevre A. Where Are We in Translation Studies? // Constructing Cultures. Essays on Literary Translation [eds. S. Bassnett and A. Lefevre]. – Clevedon: Multilingual Matters, 1998.
3. Кристи, Агата. Тайна замка Чимниз. Пер. М.В.Меджибовского и Д.М.Закса//Кот привратника. Сборник зарубежного детектива. – Л.: Васильевский остров, 1990. – С. 371-628.